इष्यत इत्यपि द्रष्टव्यम् । अथो इक्ष्वाकुषु त्रिंशति राजसु त्रयोविंशः=शाक्यः, चतुर्विंशः=शुद्धोदनः, पञ्चविंशः=राहुलः । इयमानुपूर्वी भगवन्तं बुद्धं[1] स्पृशति । यतः 'शाक्यमुनिस्तु यः । स शाक्यसिंहः सर्वार्थसिद्धः शौद्धोदनिश्च सः । गौतमश्चार्कबन्धुश्च मायादेवीसुतश्च सः ॥' इत्यमरकोशनिर्दिष्टानि तन्नामान्यालम्ब्य तदीयं चरितमुपनिबद्धं दृश्यते । एवमयं मुनिः कलेर्नवमशतकासन्नो भवति तदैतत्पूर्वोक्तेरतिविरुद्धम् (भूमि. ३५ पृ.) । एवमुक्तगणनया कलेः षोडशशताब्द्यां नन्दकौटिल्यादयः सिध्यन्ति । एतदपि सांप्रतिकानां नयेनातिविरुद्धमिति किं क्रियताम् ।

अथैतिहासिकदृष्ट्या द्वापरान्ताच्छालिवाहनीयशकारम्भं यावल्लक्ष्यभूताः कालपरिच्छेदकाः [3]केचिदुद्दिश्यन्ते—

	कालिशताब्दी—	
महाराजः परीक्षित्	१००	निश्चिता ।
महाराजो जनमेजयः	२००	
भगवान् पाराशर्यः	२००	
महामुनिः पाणिनिः	४००	संभाविता ।
महाराजः शाक्यः	९००	गाणितिकी ।
महामुनिः कात्यायनः (वररुचिः)	१०००	संभाविता ।
तत्रभवान् कौटिल्यः	१६००	निश्चिता ।

---

१. बुद्ध इति प्रशस्तज्ञाननिमित्तकं नाम, बुध्यत इति व्युत्पत्तेः । गौतम–बुद्धतः प्राक् चतुर्विंशतिर्बुद्धा जाता इति पाली-सुत्तपिटके खुद्दकनिकायस्य चतुर्दशात् बुद्धवंशतो ज्ञायते । एतेन बुद्धान्तरसत्त्वे 'यथा हि चोरः स तथा हि बुद्धस्तथागतं नास्तिकमत्र विद्धि । ३४ ॥' इत्येवं भगवतो दशरथपुत्रस्य रामचन्द्रस्य जाबालिनिर्दिष्टनिराकरणपरायणानि वाक्यानि संगच्छन्ते (वाल्मीकिरामा० अयोध्या० १०८—१०९ स.) । विष्णुपुराणसूचितोऽमरसिंहगृहीतः क्षेमेन्द्रोक्तदशावतारचरितवर्णितो बुद्धस्तु गौतमबुद्धतो न भिद्यते । इतो गौतमबुद्धस्य कालनिर्णये शिलालेखादिसाधनं विसंवादि लभ्यते । एवं यावदिदमित्थमिति निर्णयो न जायेत, तावद् विष्णुपुराणलब्धार्थस्य ग्रहणेऽप्यस्माकं प्रत्यवायो नास्ति । नहि यत्र शिलालेखो नासाद्यते तदप्रमाणमिति न्याय्यः पन्थाः ॥

२. कौटिल्यश्चाणक्यो विष्णुगुप्त इत्येकव्यक्तिवचना भवन्तु । परं खिस्ताब्दारम्भात्पूर्वं वत्सराणां चतुर्थे शतके विष्णुपुराणरीत्या कौटिल्यसमयो नायाति । तत एव कौटिलीयस्य अर्थशास्त्रस्य उपोद्घातोऽसंलग्नः । एतदर्थशास्त्रं वात्स्यायनीयकामसूत्रसब्रह्मचारि भारतीयकाणिकनीतिसंश्लिष्टं मानवादिविरुद्धमपि । अस्य औपनिषदिकं चतुर्दशमधिकरणं तु सिद्धनागार्जुनीययोगरत्नावलीकल्पम् । चाणक्यसूत्राणि तु मानवशासनानुरुद्धानि ॥

३. अन्तरस्य प्रान्तरत्वे संदिग्धानैस्तु लक्ष्यानुबन्धिनोऽन्येप्युदाहार्याः । यथा–पाराशर्यस्य भिक्षुसूत्रत आश्मरथ्यः, औडुलोमिः, आत्रेयः । जैमिनेर्मीमांसासूत्रत ऐतिशायनः, क्रामुकायनः, लावुकायनः । पाणिनिसूत्रतः स्फोटायनः, चाक्रवर्मणः, सेनकः । एवमितरेऽपि ॥